

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2017.28.115860>

УДК 811.161.2'27'367.332.7/624.5:001.12:139

ТРУБА Ганна Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(0482)680562 ;

e-mail: 3182009060@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9944-0476

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ КАТЕГОРІЙ СТАНОВІСТІ Й АСПЕКТУАЛЬНОСТІ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ І ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Анотація. *Мета* статті — окреслити основні аспекти вивчення питання категорії становості й аспектуальності, які є одними із базових категорій свідомості. *Об'єктом* аналізу є категорія становості й аспектуальності, а *предметом* дослідження — інтегративний підхід у вивченні зазначених категорій. У роботі використано описовий, інтегративний *методи та метод* соціолінгвістичного експерименту. *Результатом* дослідження є чітке визначення категорії становості й аспектуальності у світоглядній картині світу із лінгвістичної та філософської точок зору, а разом із тим окреслення нового підходу до вивчення вже розроблених лінгвістичних категорій з нової точки зору — інтегративного підходу, застосування соціолінгвістичного експерименту. *Актуальністю* дослідження є висвітлення різних підходів до визначення поняття категорій становості й аспектуальності, окреслення різних дискурсів категорії становості і інтегрування їх в одну структуру. *Практична цінність* результатів дослідження полягає у можливості використання його результатів у вирішенні питань оптимізації процесів навчання філологів, для глибшого розуміння категоризації мов, фундаментальних дослідженнях еволюції глибинних, базових категорій української мови, покращення процесу засвоєння української мови як іноземної.

Ключові слова: категорія, становість, аспектуальність, диференційна ознака, мовна ситуація, мовленнєвий код.

Постановка питання. Сучасна лінгвістика все більше і більше прагне до інтеграції надбань різних галузей лінгвістичних знань до спільного знаменника. Так, є очевидним, твердження, що без пояснення загальної ситуації у суспільстві, без розуміння загальних векторів його руху не можна пояснити суто лінгвістичні явища. Актуальність запропонованого підходу полягає в певному новаторстві висвітлення питання та нестабільності отриманих результатів (адже з точки зору соціолінгвістики мовна ситуація не є сталою константою).

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Ідеї соціолінгвістики сягають праць І. О. Бодуена де Куртене, Є. Д. Поливанова, Л. П. Якубинського, В. М. Жирмунського, Б. О. Ларина, О. М. Селищева, Г. О. Винокура у Росії (Радянському Союзі), Ф. Брюно, А. Мейє, П. Лафарга, М. Коена у Франції, Ш. Баллі й А. Сеше у Швейцарії, Ж. Вандрієса в Бельгії, Б. Гавранека, В. Матезіуса у Чехії та ін. А кваліфікаційною ознакою соціолінгвістики II пол. XX ст. є перехід від праць загально-го плану до експериментальної перевірки гіпотез, математичного виваження конкретних фактів. На думку американського соціолінгвіста Дж. Фішмана, на сучасному етапі вивчення мови в соціальному аспекті характеризується такими ознаками, як системність, суворість спрямованість збору даних, кількісно-статистичний аналіз фактів, щільне переплетення лінгвістичного і соціологічного аспектів дослідження. При цьому переважає синхронний аспект, аналіз зв'язків між елементами структури мови й елементами структури суспільства; у працях попереднього періоду здебільшого постулювалася супротивність еволюції мови з розвитком суспільства, тобто цим дослідженням притаманний діахронний аспект [1].

Постановка завдань дослідження. Темою нашої статті є спроба інтеграції функціонального і соціолінгвістичного підходу до вивчення таких базових категорій як становість та аспектуальність. Предметом дослідження є спроба синтезу функціонального, соціолінгвістичного і філософського підходу до розгляду базових понять не тільки лінгвістики, а й людської свідомості взагалі. Об'єктом дослідження застосування зазначених підходів саме із вивчення категорій становості й аспектуальності.

Матеріалом дослідження є приклади вживання категорій становості й аспектуальності у сучасних творах українських письменників (понад 10 000 речень із маркерами функціонально-семантичної категорії становості й аспектуальності, у межах яких 8 000 речень дібрано шляхом суцільної вибірки з творів сучасних українських письменників, а 2 000 речень зафіксовано у розмовному мовленні) та анкетування (було опитано 100 осіб: 50 — жінок і 50 — чоловіків віком від 18 до 67 років).

Виклад основного матеріалу. Одним із базових постулатів сучасної соціолінгвістики є вивчення мови в її соціальному контексті, а, отже, увага соціолінгвістів зосереджена не на власне мові, не на її внутрішній будові, а на тому, як користуються мовою люди, що формують певне суспільство. При цьому враховуються усі чинники, що можуть впливати на використання мови, — від різних характеристик самих мовців (їхнього віку, статі, рівня освіти і культури, виду професії та ін.) до особли-

востей конкретного мовленнєвого акту [1]. Саме тому виникла ідея імплементувати функціональні категорії становості на соціолінгвістичний ґрунт.

З першого погляду, мовні категорії однієї мови не вимагає пояснень для носіїв цієї мови. Проте, однією мовою може бути використана різними групами мовців, і, як наслідок, наповнення і мовленнєвий код буде різним. В Україні проводяться соціолінгвістичні дослідження, але це питання вимагає розробки і актуалізації досліджень. Водночас існує проблема, пов'язана з тим, чи складають різні мовні співтовариства люди, які мешкають в одному місті і які працюють на тих самих підприємствах, але які мають як рідну різні національні мови, — наприклад, болгари, росіяни, молдовани та українці. Чи спільний у них поняттєвий апарат?

Отже, в соціолінгвістиці є поняття мовного співтовариства, яке становить собою сукупність людей, об'єднаних спільними соціальними, економічними, політичними і культурними зв'язками, які реалізують у повсякденному житті безпосередні й опосередковані контакти між собою і з різними соціальними інститутами за допомогою однієї мови або різних мов, поширених у межах цієї сукупності. Межі поширення мов дуже часто не збігаються з політичними кордонами. Тому у визначенні поняття „мовне співтовариство” суттєвим є поєднання лінгвістичних і соціальних ознак: якщо залишити тільки лінгвістичні, то можна говорити лише про мову, безвідносно щодо того середовища, в якому вона використовується; якщо підґрунтям мати тільки соціальні критерії (охоплюючи і політико-економічні, і культурні чинники), то поза увагою залишаться мови, що функціонують у певній соціальній спільноті (критерієм виділення в кожному випадку повинні бути спільність соціального життя, наявність регулярних комунікативних контактів, спільних соціальних, політичних, економічних та інших реалій [5, с. 316–365]).

З точки зору філософії, дослідження проблем функціональності як цілісного явища сягають філософської думки XIX ст. Традиційно витоками функціональної граматики вважають теоретичні розробки античної філософії Аристотеля, Фалеса, Анаксимена, Анаксимандра, Демокрита та класичні праці філософів І. Канта, Г. Гадамера, М. Гайдеггера, В. Джеймса, К. Поппера, психологію мовленнєвої діяльності Л. Виготського, школу швейцарської функціональної психології Е. Кляпареди. А підвалини функціональної граматики, які були закладено представниками Празького лінгвістичного гуртка, Ш. Балі, В. фон Гумбольдтом, Е. Кошмідером, Е. Куриловичем, А. Мартіне, І. І. Мещаніновим, О. М. Пешковським, О. О. Шахматовим, Л. В. Щербою, Р. Якобсоном та ін. Першими зразками функціонального аналізу засобів вираження була концепція кількості у мовному мисленні І. Боудена де Куртене, монографія „Мислення та мова” Ф. Брюно, „Філософія граматики” О. Есперсена, де міститься перша спроба співвіднесення понять та засобів їхнього вираження. Користуючись надбаннями сучасників Е. Кошмідера, Б. Кормі, О. В. Бондарка, О. В. Падучевої, І. Р. Вихованця, О. І. Бондаря, К. Г. Городенської, А. П. Грищенка, М. О. Шелякіна, С. О. Соколової, З. Вендлера, Ю. С. Маслова, О. В. Бондарка, І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, О. І. Бондаря, В. Г. Гака, Ф. С. Бачевича, О. Ю. Жаборюк, Ду Ялі та ін. Ми отримали наступні висновки:

– категорію аспектуальності та витлумачуємо її як категорію, що характеризує певні відношення характеру перебігу дії та розподілу її у часі, й уналежнюємо до неї дієслівні та іменні предикати, а диференційними ознаками аспектуальності є одиницьність, тривалість, початок, продовження, закінчення, результативність, повторюваність, ступінь вияву, співвіднесення з нормою, динамічність / статичність, граничність / неграничність, процесність, інтенсивність, абсолютність (моновалентність) / відносність (бівалентність), локалізованість / нелокалізованість і преференційні властивості суб'єктів, ознака динамічності й статичності [7];

– становість визначаємо як онтологічну категорію, що фіксує момент стійкості у зміні, розвитку, русі матеріалів, об'єктів у конкретній ситуації, має функції гомогенності, статичності, постійності вияву та знаходиться в опозиції до дії, процесу, якості (О. І. Бондар). За такого підходу дія характеризується як негомогенна (дія є чергуванням різних станів), тимчасова, непостійна (існує лише в невеликому проміжку часу), має суб'єкт та об'єкт дії; процес — як негомогенний, тимчасовий, пасивний (нецілеспрямований суб'єкт та відсутній об'єкт); якість же вказує на непостійну, тимчасову ознаку суб'єкта (денотата) і виступає іманентною властивістю, відносно незалежною від часу [7].

І твори письменників і анкети людей за нашим визначенням становлять так звану спільну мовну спільноту, адже всі вони були об'єднані спільними критеріями: спільний часо-просторовий, економічний, культурний і політичний аспект. І ці дослідження відбили досить цікавий результат. Аналізовані твори показали наступну картину: частотність уживання лексем на позначення аспекту становлять досить монолітний шар лексем (дієслова 90 %); частотність же лексем на позначення становості хоча і становить певну монолітну структуру, проте не є такою одноманітною, і становить наступну картину — якщо розмежовувати абсолютний і відносний стан [7], то до абсолютного стану варто зараховувати лексеми на позначення стану (30 %), а до відносного стану — стан унаслідок дії чи процесу (70 %).

Аналіз же анкетування виявив зовсім протилежні наслідки (відповіді були ідентичними незалежно від того, якою мовою вони подавалися): категорія аспекту становить знову монолітну структуру із частотністю вживання дієслова і іменник. Категорія становості становить певну одноманітність. До категорії аспектуальності зараховували іменники на позначення дії (70 %), дієслова на позначення

дії (30 %). Категорія становості виявила наступні результати: *агресія, апатія, бажання, біль (3), благополуччя, бути (2), буття, весело (3), відсутність проблем, відчуття, віра, властивість речей (2), газ, гармонія (2), депресія (2), добрий стан, добро, душевний стан (12), еволюція, емоції (3), жарко, життя, задоволення, закриті двері, занепад, збудженість, здоров'я (5), злість, зосередженість, існувати, інфляція, крик душі, лід, лін, любов (3), настрій (6), ненависть, нерухомий, переживання (2), піднесеність, почуття, порив, посмішка, процес, радість (5), рівновага (4), родина (4), роздратованість (3), рух, самореалізація, симпатія, сидіти, спокійний (10), стабільність (1), стан речей (5), стомлений, страждання, статичність, страшно, схвилюваність (2), сум (4), тиша, фізичний стан (4), фінансовий стан (8), форма, хвороба, хворобливність, холодно, читати, широка душа, щастя (6). Та викликають емоції: позитивні (12), нейтральні (12), ширість, відкритість, збудження, приємність, душевність, ностальгічність (2), психічний розлад, зацікавлення, спокій (6), душевність, схвилюваність, рівновага (2), піднесеність (2), безмежність, спостерігач, негативі, страх (2), сором, злість, сон (2), відпочинок, нестабільність, невизначеність, стабільність (2), задумливість, радість (3), надія, фантазії, негативний (4), пасивність, стурбованість, поганий настрій, задоволеність, закоханість, щастя, тривога.*

Висновки. Отже, отримані під час проведення соціолінгвістичного експерименту результати дають змогу твердити про однакове розуміння категорій становості і аспектуальності носіями мовної спільноти, обмеженої територією України.

Л і т е р а т у р а

1. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. — М.: МГУ, 1996. — 245 с.
2. Лузина Л. Г. Проблемы стилистики в лингвопрагматической интерпретации / Л. Г. Лузина // Прагматика и семантика. — М.: ИНИОН, 1991. — С. 67–81.
3. Мартынов В. В. Функциональная грамматика и категории языка / В. В. Мартынов // Проблемы функциональной грамматики. — М.: Наука, 1985. — С. 155–162.
4. Мещанинов И. И. Глагольное предложение и части речи / И. И. Мещанинов. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1945. — 322 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2010. — 844 с.
6. Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. — 2-е изд. / А. В. Бондарко. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — 348 с.
7. Труба Г. М. Функциональна взаємодія категорій становості та аспектуальності: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Г. М. Труба. — Одеса, 2014. — 210 с.
8. Труба Г. М. Взаємодія функціонально-семантичної категорії становості з іншими функціонально-семантичними полями та категоріями / Г. М. Труба // Наукові записки. — Кіровоград: Вид-во КДУ, 2011. — Вип. 100: Серія: Філологічні науки (мовознавство). — С. 384–387.
9. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике / Г. С. Щур. — М.: Наука, 1974. — 255 с.

References

1. Kubryakova, E. S., Demyankov, V. Z., Pankrats, Yu. G., Luzina, L. G., ed. (1996), *A Brief Dictionary of Cognitive Terms* [Kratkij slovar kognitivnykh terminov], Moscow Lomonosov State University, Moscow, 245 p.
2. Luzina, L. G. (1991), "Problems of stylistics in lingvopragmatic interpretation", *Pragmatics and semantics* ["Problemy stilistiki v lingvopragmaticheskoy interpretatsii", *Pragmatika i semantika*], INION, Moscow, pp. 67–81.
3. Martynov, V. V. (1985), "Functional grammar and language categories", *Problems of functional grammar* ["Funktsionalnaya grammatika i kategorii jazyka", *Problemy funktsionalnoj grammatiki*], Nauka, Moscow, pp. 155–162.
4. Meschaninov, I. I. (1945), *Verbal sentence and parts of speech* [Glagolnoe predlozhenie i chasti rechi], AS of USSR Publishing house, Moscow & Leningrad, 322 p.
5. Selivanova, O. O. (2010), *Linguistic Encyclopedia* [Linhvistychna encyklopedija], Dovkillia, Poltava & Kyiv, 844 p.
6. Bondarko, A. V. ed. (2001), *Theory of Functional Grammar: Introduction. Aspectuality. Temporal localization. Taxis*, 2nd ed. [Teoriya funktsionalnoj grammatiki: Vvedenie. Aspektualnost. Vremennaja lokalizovannost'. Taksis, 2-e izd.], Editorial URSS, Moscow, 348 p.
7. Truba, H. M. (2014), *Functional interaction of the categories of state and aspectuality: Thesis* [Funkcionl'na vzajemodija kategorij stanovosti ta aspektual'nosti: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01], Odessa, 210 p.
8. Truba, H. M. (2011), "Interaction of the functional semantic category of state with other functional semantic fields and categories", *Proceedings of the Kirovograd Vinnychenko State Pedagogical University, Philological sciences (linguistics)* ["Vzajemodija funktsional'no-semantichnoi kategorii stanovosti z inshymy funktsional'no-semantichnymy poliamy ta kategorijamy", *Naukovi zapysky, serija Filolohichni nauky (movoznavstvo)*], Kirovograd State University Press, Kirovograd, vol. 100, pp. 384–387.
9. Shhur, G. S. (1974), *Field Theory in Linguistics* [Teoriya polya v lingvistike], Nauka, Moscow, 255 p.

ТРУБА Анна Николаевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры прикладной лингвистики
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова;
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38(0482)680562;
e-mail: 3182009060@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9944-0476

ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД В ИЗУЧЕНИИ КАТЕГОРИИ СОСТОЯНИЯ И АСПЕКТУАЛЬНОСТИ: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ И ФИЛОСОФСКИЙ ПОДХОД. СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЭКСПЕРИМЕНТ

Аннотация. *Цель* статьи — очертить основные аспекты изучения вопроса категории состояния и аспектуальности, которые являются одними из базовых категорий сознания. *Объектом* анализа является категория состояния и аспектуальности, а *предметом* исследования — интегративный подход в изучении указанных категорий. В работе использованы описательный, интегративный *методы* и метод социолингвистического эксперимента. *Результатом* исследования является чёткое определение категории состояния и аспектуальности в мировоззренческой картине мира с лингвистической и философской точек зрения, а вместе с тем определение нового подхода к изучению уже разработанных лингвистических категорий с новой точки зрения: интегративного подхода, применения социолингвистического эксперимента. Актуальностью исследования является освещение различных подходов к определению понятия категорий состояния и аспектуальности, определение различных дискурсов категории состояния и аспектуальности, а также интегрирования их в одну структуру. *Практическая ценность* результатов заключается в возможности их использования для решения вопросов оптимизации процессов обучения филологов, для более глубокого понимания категоризации языков, фундаментальных исследованиях эволюции глубинных, базовых категорий украинского языка, для улучшения процесса усвоения украинского языка как иностранного.

Ключевые слова: категория, состояние, аспектуальность, дифференциальный признак, языковая ситуация, речевое код.

Hanna M. TRUBA,

PhD (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor of the Applied Linguistics Department
of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
tel.: +38 (0482)680562; e-mail: 3182009060@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9944-0476

THE INTEGRATIVE APPROACH IN STUDYING THE CATEGORY OF THE STATE AND ASPECTS: LINGUISTIC AND PHILOSOPHICAL APPROACH. SOCIOLINGUISTIC EXPERIMENT

Summary. The *purpose* of article is to outline the main aspects of the studying the category of the state and aspects, which are one of the basic categories of consciousness. The *object* of analysis is the category of the state and aspects, and the *subject* of the study is an integrative approach in the study of these categories. The research is used descriptive, integrative *methods* and the method of sociolinguistic experiment. The *result* of the study is a clear definition of the category of the state and aspects in the world view from a linguistic and philosophical point of view, and at the same time the definition of a new approach to the study of current developed linguistic categories from a new point of view — integrative approach, application of sociolinguistic experiment. The topicality of the research is the coverage of various approaches to the definition of the concept of categories of the state and aspects, the definition of various discourses of the category of the state and aspects, as well as their integration into one structure. The *practical value* of the research lies in the possibility of using its results in solving the problems of optimizing the training of philologists, for a deeper understanding of the categorization of languages, fundamental studies of the evolution of deep, basic categories of the Ukrainian language, and improving the learning process of the Ukrainian language as a foreign language.

Key words: category, social class, aspect, state, differential sign, language situation, speech code.

Статтю отримано 17.06.2017 р.